

This article is devoted to elucidate peculiarities of the formal and semantic structure of the non-iterative complex constructions of intensive concessive and adversative relations.

Keywords: compound sentences, concessive and adversative relations, structure, intensity.

УДК 811.161.2'373.422

Дудко І.В., Полтавець Ю.С.

ФУНКЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ АНТОНІМІЧНОЇ АТРАКЦІЇ В ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТАХ

У статті на прикладі українських публіцистичних текстів початку ХХІ століття продемонстровано функції антонімічної атракції. З'ясовано особливості реалізації її стилістичних, семантико-стилістичних, текстотвірних і прагматичних функцій. Виявлено мовні засоби, що підсилюють антонімічний контраст у публіцистичних текстах.

Ключові слова: атракція, антоніми, антонімічна атракція, функції атракції, публіцистика.

У сучасному мовознавстві актуальним стає розгляд лексико-семантичних явищ не в загальномовному аспекті, а в їхній конкретній мовленнєвій реалізації. Це актуалізує текстоцентричний підхід до досліджень мовних одиниць. Значна частотність одночасного сумісного вживання обох членів антонімічної опозиції в газетно-публіцистичному стилі (передусім у плані синтагматики) зумовлює необхідність дослідження явища антонімічної атракції та її функцій у публіцистичному тексті.

Антонімічна атракція (далі АА) – це притягання антонімів у мовленні, свідоме чи несвідоме використання мовцем антонімів у комунікативному акті. Мета статті полягає у з'ясуванні спектру функцій антонімічної атракції в сучасних українських публіцистичних текстах.

Антоніми стали об'єктом досліджень О. Пономарева, В. Чабаненка, Н. Бойко, Л. Мацько, Н. Бобух з огляду на їхню стилістичну роль в мовленні. Серед найновіших досліджень текстотвірної ролі антонімів можна назвати праці У. Патцке, О. Шаряк (на матеріалі сучасної німецької преси); атракцію опозицій, виражених антонімами, досліджує М. Девіс на матеріалі британської преси.

Найбільш дослідженими є стилістичні функції антонімів, адже антонімічна пара, що одночасно вживається в публіцистичному тексті, має значний стилістичний потенціал, є потужним засобом експресії мовлення. Основна стилістична функція АА – функція контрасту. Контраст виникає при залученні семантично корелятивних або протилежних одиниць. «Помірною експресивністю відзначаються контрасти, побудовані на зіставленні антонімів, що поєднуються в корелятивну пару сурядним (сполучниковим і безсполучниковим) зв'язком» [2, 24]: *Після того, як немовлята надивилися на дії «корисних» і «шкідливих» персонажів, які допомагали або заважали альпіністові досягти мети, їм запропонували вибрати одного з двох (УГп, 2008); Можливо, усвідомлення відмінностей між добром і злом є частиною людської природи, а не продуктом виховання (УГп, 2008); Націоналізм: чим він є – злом чи добром? (Д, 2011).*

Антонімічний контраст підсилюється:

✓ парцеляцією: *Опозиція. Права. Ліва. І ніяка (УТ, 2011); Гігакалорії, як целюліт: раз обзавівся і вже не позбудешся (УМ 2009); Соціальні стандарти: правда та вигадки (УМ, 2009);*

✓ повтором атрактантів: *Тому важливою буде не лише перемога чи поразка, але й реакція на цю перемогу чи поразку (УП, 2009);*

✓ нанизуванням кількох рядів і/ чи пар атрактантів: *[...] претенденти на президентське крісло поспішають усіма можливими способами підтягнути свій і опустити чужий рейтинг [...] (УМ, 2009), зокрема попарно зі сполучниками сурядності: Адже природа, які і виробництво, – джерело ресурсозбагачення людини і суспільства, основа матеріального і духовного буття людини (УП, 2009); Величезна праця вдень і вночі,*

тренування руки, якою водить мозок і душа (ВЗ, 2011); *Демократія або комунізм, уперед або назад, добро або зло, Європа або болото* (ЛГ, 2009);

✓ порівнянням при атрактантах: *Пілотний проект роздержавлення ЗМІ. Високо, аж за хмари чи низько, аж у штопор?* (ХД, 2013);

✓ одночасним вживанням антонімічних і паронімічних атрактантів: *Як відрізнити дії таємної ложі від явної лажі* (ДТ, 2012);

✓ навмисною обмовкою, уточненням: *Мабуть, і Міністерство культури час ліквідувати, перепрошую – реорганізувати: нехай туризмом займається* (ДТ, 2005); *Скажімо, гендиректор «Макіїввугілля» Станіслав Толчин [...] торік пережив два теракти (один - в адмінбудівлі, другий – у дворі власного будинку), перевірку КРУ, маски-шоу з вилученням документів та інші радості буття простого радянського... тобто, пардон, українського керівника* (ДТ, 2012); *Йому й вирішувати, якою бути ідеологічний, пардон, культурний і духовний сфері дорученого йому суспільства* (ДТ, 2005); *Першим документом, що його прийняло новостворене, чи то пак — нововідроджене об'єднання, стало звернення до обласної влади з вимогою поновити контракт із Михайлом Ілляшенком* (ДТ, 2012).

На основі АА створюються такі стилістичні фігури, як оксиморон і антитеза. Антонімічні атрактанти у межах оксиморона виражені однією частиною мови: *Актуальні справи минулих днів* (ДТ, 2012) або різними: *Певно, саме ці та інші великі дрібниці й допомогли їм «пройти крізь сніг»* (ЧК, 2013); *Комічна інтимність публічної сфери* (ДТ, 2005). Антитеза ґрунтується на різнооб'єктній АА: *Шукали гриби, загубили дитину* (ЧК, 2013); *А господарський сектор без «живих» грошей – це мертві виробничі потужності* (УМ, 2009).

Субституційна АА в межах синтаксичної одиниці сприяє уникненню тавтології: *На відміну від позитивних зрушень щодо проявів антисемітизму, погіршилася ситуація з поширенням в Україні ісламофобії* (ДТ, 2012) (замість негативні зрушення), уникненню однотипності у висловлюванні: *Почали вилити дзвони не лише малі, а й великих розмірів* (ДТ, 2008) (замість не лише малих, а й великих розмірів).

Перифразова АА як різновид субституційної може виконувати, зокрема, меліоративну чи пейоративну функцію, коли реалізується через евфемізм: *Українські правителі або сильні, але не дуже розумні, або навпаки – інтелігентні і слабкі* (УП, 2010), *Розгрібають стоси розумних і не дуже пропозицій, класифікують, оцінюють* (ДТ, 2013); *Тобто відбувається єднання всіх живих і ненароджених, і тих, що вже відійшли* (УП, 2010); *Як з'ясували слідчі, молодій жінці наснилося, що чоловік, з яким вона живе – то ангел, а народжена нею дитина є нечистим* (Г, 2010) або дисфемізм відповідно: *Тих, чії підприємства споживають мінімум газу, переговори начебто не дуже й хвилюють, тих, чії «з'їдають» – то є ж парламент і Кабмін, які для енергозалежних металургійних і хімічних підприємств (що належать в основному Р. Ахметову та Д. Фірташу) знову без зайвих питань подовжать пільги і нададуть преференції у вигляді відстрочки виплат* (ДТ, 2010).

Вона виконує такі семантико-стилістичні функції:

- ствердження одного з атрактантів через заперечення іншого: *Боротьба не на життя, а на смерть* (ДТ, 2010);

- зображення повного охоплення явищ: *Ющенко: хроніка зростання і падіння* (УП, 2010); *Наслідки різняться, як і причини* (ДТ, 2011); *І держава має не збільшувати обсяги дотацій і держзамовлення, а створити найсильнішим ВНЗ такі умови, за яких вони дійсно змогли б стати конкурентоздатними як всередині країни, так і в світі* (УП, 2010);

- одночасне виявлення протилежних якостей, явищ: *Світло у темряві* (Д, 2010);

- чергування протилежних дій, явищ: *Двері кабінетів то відчинялися кимось, то зачинялись* (КП, 2010); *В Олексієвого батька, Василя Бубликова, було два стани душі – або вбивати, або любити* (ДТ, 2009);

- номінація проміжного члена антонімічної опозиції: *І дуже часто ті, хто були вашими соратниками, друзями, потім стають ледве не ворогами* (УМ, 2009); *Хоч би куди Америка втручалася за межами Європи – закінчується це не те щоб погано, але не так, як*

хотілося б (ДТ, 2014); *Почуття – це індикатори стану нашої душі і немає ні добрих, ні поганих почуттів* (Сід, 2014);

- надання вислову протилежного значення: *Торік, скажімо, серед них опинилися Володимир Литвин, Анатолій Толстоухов, навіть Микола Янович Азаров. Той самий, що посідає крісло Прем'єра і славиться своїм «високим» мовним стилем* (СВ, 2013). Така імпліцитна АА, коли наявний один член-атрактант, є дієвим засобом журналістської іронії або сатири.

Крім стилістичних, АА притаманні текстотвірні функції. Вона забезпечує такі текстові категорії, як когезію і когерентність, що виявляються в цілісності і зв'язності тексту. Антоніми є засобом когезії – лінійного зв'язку між окремими частинами тексту (частинами речення, попереднім і наступним реченням, абзацами): [...] *нафта з пікових рівнів у середині року подешевшала майже втричі. А ось золото того ж року подорожчало на 5,8% і ще на 24,4% – 2009-го* (ВК, 2012).

Антоніми спільно із часткою *ж* (*же*) виражають відношення протиставлення і сприяють логічному взаємозв'язку, цілісності окремих речень як компонентів тексту: *Рейтинг недовіри суспільства до влади знову зашкалює, а надія на те, що вибори відбудуться гладко, не жевріє навіть в грудях найзатятіших оптимістів. Песимісти ж згадують скандальні позачергові вибори в Обухові й чекають продовження бенкету вже в масштабах усієї країни* (ДТ, 2012); *Душа буквально задавлена розумом. Визначним завжди мусить бути голос душі. Розум же слід розглядати як інструмент для реалізації задуму душі* (УГП, 2008).

АА є один із засобом когерентності – інтеграції заголовка й основного тексту: *Неволя слова і кривий ефір Шустера* [заголовок]. *Довелося стикнутися з відвертим шулерством з прямим ефіром на програмі Савіка Шустера* (УПБ, 2012), забезпечує згортання і розгортання тексту, реалізує анафоричний і катафоричний текстовий зв'язок, зокрема через використання антонімічних займенників. АА сприяє композиційній організації тексту, наприклад створенню композиційної рамки статті: *Мистецький арсенал: гудке (та) огидне* [заголовок]. *Відверто хибна передача кольору, хаотичність упорядкування, непрофесійна верстка, яка просто позбавляє можливості побачити представлені твори – усе цілком у стилі гудкого (та) огидного... перепрошую – «Великого (та) величного»* (ЧК, 2013) [кінець тексту], побудові реплік в інтерв'ю: — *Виходить не тільки розважальне, а ще й «чоловіче» кіно... — Скоріше хлопчаче. Чом би й ні? Мені це подобається* (Д, 2017).

АА виконує й низку прагматичних функцій у публіцистичному тексті. Особливо дієвими є заголовки з антонімічними атрактантами, які звертають увагу читача, зацікавлюють, інтригують його, налаштовують на певне сприйняття тексту, накреслюють ідею газетної публікації, дають змогу реалізувати авторські інтенції.

Серед прагматичних функцій, які забезпечує вживання антонімів у заголовках чи лідах, інформаційна, що полягає в актуалізації ідейно-тематичного змісту публіцистичного матеріалу, стислому інформуванні про зміст статті, рекламна – акцентування уваги читача, емоційно-оцінна, що полягає у формуванні оцінки та сприйняття матеріалу, налаштуванні на бажане для адресанта сприйняття тексту.

У заголовках використовується не лише експліцитна АА, коли усі антонімічні атрактанти наявні в тексті, а й імпліцитна: *Той, Хто Пройшов Крізь Сніг* (ЧК, 2013) (відсилання адресата до фільму «Той, Хто Пройшов Крізь Вогонь»); *Зі світу по нитці – крутеликам «Лума»* (УМ, 2009) (фразеологізм *З миру по нитці – голому сорочка*). Більшість випадків імпліцитної АА в заголовках публіцистичних матеріалів – трансформовані прецедентні тексти. Це зумовлено бажанням адресанта зробити максимально легким процес розпізнавання адресатом невираженого антоніма-атрактанта, але при цьому розширити простір сприйняття тексту й зробити цей процес цікавим за рахунок використання елементів мовної гри.

Завдання публіцистики – формувати суспільну думку, висвітлюючи актуальні питання, показуючи життя у його складності, в єдності протилежних, суперечливих виявів,

боротьбу один суспільно-політичних сил з іншими. Тож інколи весь публіцистичний текст, починаючи з заголовка, може бути побудований на протиставленні з використанням антонімічних пар. У такому випадку АА організовує весь текст, пронизує його на змістовому й лексичному рівні.

Отже, функції АА у публіцистичному тексті можна об'єднати в три групи: стилістичні (серед яких основна функція контрасту) і семантико-стилістичні, текстотвірні (забезпечення когезії, когерентності, композиційна організація тексту, реалізація анафоричного і катафоричного зв'язку), прагматичні (інформаційна, рекламна, емоційно-оцінна).

Перспективним вбачається дослідження АА на різних мовних рівнях, зокрема семантичних еквівалентів антонімів, ролі АА в організації тексту, її функцій у різних жанрах публіцистичного стилю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. – 552 с.
2. Чабаненко В.А. Стилістика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
3. Шаряк О.М. Текстові словотвірні конструкції в сучасній німецькій пресі : дис. ... канд. філол. наук / О.М. Шаряк ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2015. – 205 с.
4. Davies M. The Attraction of Opposites: The Ideological Function of Conventional and Created Oppositions in the Construction of In-groups and Out-groups in News Texts. *Stylistics and Social Cognition* / ed. D. Bousfield, L. Jeffries, D. McIntyre. London & New York : Rodopi, 2007. – pp. 71 – 100.
5. Davies M. Oppositions in News Discourse: the ideological construction of «us» and «them» in the British press : doctoral thesis. Great Britain : The University of Huddersfield, 2008. – 708 p.
6. Patzke U. Antonymische Relationen und Text: zur Neubestimmung einer Kategorie unter funktional-kommunikativem Aspekt. München : Otto Sagner Verlag, 2000. – 276 s.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЇХ УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВЗ – «Високий замок»
ВК – «Вечірній Київ»
Д – «День»
ДТ – «Дзеркало тижня»
ЛГ – «Львівська газета»
СВ – «Сільські вісті»
СіД – «Сім'я і дім»
УГп – «Українська газета плюс»
УМ – «Україна молода»
УП – «Українська правда»
УПб – «Українська правда. Блоги»
УТ – «Український тиждень»
ХД – «Хвиля Десни»
ЧК – «Час Київщини»
G – Gazeta.ua

REFERENCES

1. Wojko, N.I. (2005). Ukrain's'ka ekspresywna leksyka: semantycznyj, leksykohraficznyj i funkcjonal'nyj aspekty [Ukrainian expressive vocabulary: semantic, lexicographic and functional aspects]. Nizhyn, Aspekt-Polihrad Publ., 552 p.
2. Chabanenko, V.A. (2002). Stylistyka ekspresywnykh zasobiv ukrains'koi movy [Stylistics of expressive means in the Ukrainian language.]. Zaporizhzhia : ZDU Publ., 351 p.
3. Shariak, O.M. (2015). Tekstovi slovotvirni konstruktsii v suchasnij nimets'kij presi [Textual Word-Formations in Modern German Press]. L'viv, 205 p.
4. Davies, M. (2007). The Attraction of Opposites: The Ideological Function of Conventional and Created Oppositions in the Construction of In-groups and Out-groups in News Texts. *Stylistics and Social Cognition*. London & New York : Rodopi., pp. 71 – 100.
5. Davies, M. (2008). Oppositions in News Discourse: the ideological construction of “us” and “them” in the British press. Great Britain, The University of Huddersfield, 708 p.
6. Patzke, U. (2000). Antonymische Relationen und Text: zur Neubestimmung einer Kategorie unter funktional-kommunikativem Aspekt. München, Otto Sagner Verlag, 276 s.

The article deals with the functional potential of antonymic attraction on an example of Ukrainian journalistic texts of the beginning of the XXI century. Basic information on stylistic, text-creation and pragmatic functions of attraction is presented. The language means, which intensify antonymic contrast in journalistic texts, have been investigated.

Keywords: attraction, antonyms, antonymic attraction, functions of attraction, journalistic texts.

УДК 371. 32

Замбжицька М.М.

ДИДАКТИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ОГЛЯД ПІДРУЧНИКІВ КАФЕДРИ УКРАЇНІСТИКИ ВАРШАВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Стаття присвячена огляду підручників з української мови кафедри україністики Варшавського університету.

Ключові слова: українська мова, дидактика української мови.

У Польщі немає великого вибору підручників для вивчення української мови. У книжкових магазинах, що заповнені матеріалами для вивчення популярних мов, таких як англійська, французька чи іспанська, навчальні посібники для української зустрічаються найчастіше у поодиноких примірниках, оскільки вони друкуються невеликими тиражами. До популярних, виданих у Польщі підручників, що протягом останніх років використовувалися на заняттях української мови, належать наступні: посібник Яна Співака "Самовчитель української мови для всіх" (Варшава 1996), книга Олега Белея, "Розмовляйте українською" (Вроцлав 2010), видана у Кракові "Українська мова" базовий та середній рівні (Краків 2012 та 2013 роки), авторки: Божена Зінкевич-Томанек та Оксана Баранівка. На польському ринку знайдемо також різноманітні самовчителі, які, на жаль, нерідко повні помилок та які краще не використовувати на заняттях української. Кафедра україністики у співпраці з іншими академічними осередками намагається заповнити цю видавничу прогалину та запропонувати польськомовним студентам навчальні посібники на високому, професійному рівні, що познайомлять їх із цікавими питаннями сучасної української мови та заохотять до вивчення різноманітних матеріалів, пов'язаних з культурою, літературою, традиціями і сучасністю України.

Огляд підручників, виданих нашою Кафедрою, охоплює період від 2013 року і по сьогодні (останні публікації плануються на 2018 р.). Всі підручники було видано у науковій видавничій серії Кафедри україністики, за науковою редакцією проф. Ірени Митник та магістра Марти Саневської. Всі підручники адресовані польськомовним читачам, а отже вони побудовані на двомовній основі та містять значну кількість вправ на переклад з польської мови на українську та навпаки.

Першим у серії з'явився підручник під назвою "**Z ukraińskim na ty**". Середній рівень (від A2 + по B1). Підручник поділено на 12 модулів, кожен під назвою "Заняття" з номером 1, 2, 3 і т.д. Авторами окремих розділів є працівники КУ, які мають досвід дидактичної праці зі студентами. Це: Ірена Митник, Ельжбета Васяк, Ірина Кононенко, Світлана Романюк, Марта Саневська, Марта Замбжицька, Уршула Дробішевська та Себастьян Делюра. Кожен модуль є окремою одиницею, однак всі мають однакову структуру. Вони всі діляться на дві частини, першою з яких є довгий (близько 3-4 сторінок) текст зі словничком, у якому пояснено складніші слова. Тексти, зібрані у перших частинах кожного модуля, складаються головним чином із творів літератури, почасти це також фрагменти, взяті з провідних українських журналів. Знайдемо тут фрагменти текстів наступних авторів: Євгена Гуцала, Остапа Вишні, Любка Дереша, Всеволода Нестайки, а також фрагменти українських казок та прекрасні переклади Астрид Лінгрен та інших відомих авторів.

Друга частина кожного модуля являє собою набір граматичних і лексичних, а також вправ на переклад. Зібраний у підручнику матеріал допомагає студентам розширити свій лексичний запас та набути мовні навички, необхідні у повсякденних ситуаціях, пов'язаних із роботою, хобі, сім'єю, туризмом, міським та сільським життям. Водночас, зібрані в